

**QADIMGI HINDISTON VA HINDISTONDA TABAQALASHISH:  
KASTALAR TIZIMINING SHAKLLANISHI, RIVOJI VA ZAMONAVIY  
TA'SIRI**

**Jabborova Surayyo**

*Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan  
filiali, ingliz tili yo'nalishi I-bosqich talabasi.*

[surayyobbbrv@gmail.com](mailto:surayyobbbrv@gmail.com)

+998947876606

**ANCIENT INDIA AND SOCIAL STRATIFICATION IN INDIA: THE  
FORMATION, DEVELOPMENT, AND MODERN INFLUENCE OF THE  
CASTE SYSTEM**

**Surayyo Jabborova**

*Tashkent International University of Kimyo, Namangan Branch  
1st-year student of the English language department*

*Email: surayyobbbrv@gmail.com*

*Phone: +998947876606*

**ДРЕВНЯЯ ИНДИЯ И СОЦИАЛЬНАЯ СТРАТИФИКАЦИЯ В ИНДИИ:  
ФОРМИРОВАНИЕ, РАЗВИТИЕ И СОВРЕМЕННОЕ ВЛИЯНИЕ  
КАСТОВОЙ СИСТЕМЫ**

**Сурайё Джабборова**

*Наманганский филиал Ташкентского Международного Университета Кимё  
Студентка 1-го курса направления английского языка*

*Email: surayyobbbrv@gmail.com*

*Телефон: +998947876606*

**Annotatsiya**

Ushbu maqola qadimgi Hindiston va mahalliy aholi orasidagi ijtimoiy tabaqalashuvning asosiy shakli bo'lgan kastalar tizimini keng qamrovda yoritishga qaratilgan. Hindiston mamlakatidagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tuzilishida kastalar tizimi muhim rol o'ynagan. Maqolada kastalar tizimining shakllanishi va rivojlanishi, uning diniy va ijtimoiy ildizlari, shu bilan birga, zamonaviy Hindistonda tizimning ta'siri muhokama qilinadi. Bundan tashqari, kastalar tizimining hozirgi davrga nisbatan ijobiy va salbiy ta'siri, hamda ushbu tizimni rivojlantirishga qaratilgan harakatlar ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola qadimgi Hindiston madaniyatini yoritib, uning

zamonaviy jamiyatga ko'rsatgan ta'sirini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

**Kalit so'zlar:** Qadimgi Hindiston tarixi, Kastalar tizimining shakllanishi, Brahmanlar va ruhoniylar, Kshatriyalar va hukmdorlar, Vayshyalar va savdo iqtisodiyoti, Shudralar va qo'l mehnati, Hinduizmning ijtimoiy ta'siri, Manu qonunlari, Zamonaviy Hindistonda kastalar tizimi, Ijtimoiy tenglik va kamsitish.

#### **Abstract**

This article aims to give a comprehensive coverage of the caste system, which was the main form of social stratification among the ancient India and the local population. The caste system played an important role in the social, economic and cultural structure of India. The article discusses the formation and development of the caste system, its religious and social roots, as well as the impact of the system in modern India. In addition, the positive and negative effects of the caste system in relation to the current period, as well as actions aimed at the development of this system, are considered. This article sheds light on ancient Indian culture and helps to better understand its impact on modern society.

**Keywords:** History of Ancient India, Formation of Caste System, Brahmins and Priesthood, Kshatriyas and Rulers, Vaishyas and Mercantile Economy, Shudras and Manual Labor, Social Impact of Hinduism, Laws of Manu, Caste System in Modern India, Social Equality and discrimination

#### **Аннотация**

Целью данной статьи является всестороннее освещение кастовой системы, которая была основной формой социального расслоения среди древней Индии и местного населения. Кастовая система играла важную роль в социальной, экономической и культурной структуре Индии. В статье рассматривается формирование и развитие кастовой системы, ее религиозные и социальные корни, а также влияние системы в современной Индии. Кроме того, рассматриваются положительные и отрицательные последствия кастовой системы применительно к современному периоду, а также действия, направленные на развитие этой системы. Эта статья проливает свет на древнеиндийскую культуру и помогает лучше понять ее влияние на современное общество.

**Ключевые слова:** История Древней Индии, Формирование кастовой системы, Брахманы и жречество, Кшатрии и правители, Вайшьи и торговое хозяйство, Шудры и ручной труд, Социальное влияние индуизма, Законы Ману, Кастовая система в современной Индии, Социальное равенство и дискриминация.

Hindistonning qadimgi ijtimoiy tuzilmasi kasta tizimiga asoslangan bo'lib, u jamiyatni qatlamlarga ajratgan murakkab tizim edi. Vedalar davridan boshlab kasta tizimi to'rt asosiy tabaqaga bo'lindi: braxmanlar (ruhoniylar), kshatriyalar (jangchilar), vayshiyalar (savdogarlar) va shudralar (xizmatkorlar). Bu tizimning asoslari "Rigveda" va "Manusmriti" da mustahkamlangan bo'lib, har bir kasta qat'iy vazifalar va ijtimoiy chegaralarga ega edi. (Kosambi, 1965)<sup>1</sup> Davrlar o'tishi bilan taqaba tizimi jamiyatda nafaqat ustuvor qonun sifatida joriy qilindi, balki, Hindistonda fuqarolik va rahnamolik tuyg'usiga yo'g'rilgan munosabatlarning birinchi marta davlatchilik ruhida shakllanishiga olib keldi. XX asr boshida Hindistonda 3,000 dan ortiq yirik va kichik kastalar mavjud edi. Past tabaqadagi "dokunulmaslar" (dalitlar) jamiyatdan chetlatilib, og'ir kamsitishlarga uchragan (Sharma, 1991)<sup>2</sup> XX asr boshida Hindistonda kasta tizimining kuchli ta'siri jamiyatni keskin tabaqalashtirib, ijtimoiy tengsizlikni yanada chuqurlashtirgan. 3,000 dan ortiq yirik va kichik kastalarning mavjudligi ijtimoiy munosabatlarni murakkablashtirgan, ayniqsa, "dokunulmaslar" (dalitlar) uchun. Dalitlarning jamiyatdan chetlatilishi ularning iqtisodiy imkoniyatlarini cheklab, insoniy qadr-qimmatlarini poymol qilgan va kamsitishlar tizimli ravishda davom etgan. Bu holat faqat dalitlarning hayotiga emas, balki Hindiston jamiyatining umumiy ijtimoiy taraqqiyotiga ham jiddiy to'siq bo'lgan. Tizimning qat'iy tuzilishi yuqori kastalar manfaatini himoyalagan bo'lsa-da, adolatsizlikni kuchaytirgan. Hinduiylik dinida odamzot ijtimoiy jihatdan teng yaratilmagan deb aytilgan. Shuning uchun bu tengsizliklarning yashab turgan hayotda tugatilishining iloji yo'q. Chunki unga ta'sir o'tkazadigan kuchlarning o'zi ham yo'q. Hatto bu dinni qabul qilish va insonni ushbu ijtimoiy tabaqalanishga asoslangan kasta tizimini qabul qilishi kerakligi aytib o'tilgan. 1950-yilda Hindiston Konstitutsiyasi kasta asosidagi kamsitishni noqonuniy deb e'lon qildi. Bu huquqiy o'zgarish dalit yetakchisi B.R. Ambedkar tashabbusi bilan amalga oshirildi. Biroq, tizimning diniy va madaniy ildizlari tufayli, kasta bo'yicha tafovutlar hanuzgacha Hindiston jamiyatining ayrim hududlarida saqlanib qolmoqda (Ambedkar, 1936; Dumont, 1970).<sup>3</sup>

Kasta tizimi Hindistonda miloddan avvalgi 1500-500 yillarga borib taqalgan ijtimoiy tabaqalanish tizimidir. Bu kasta tizimi to'rtta iyerarxik sinfdan yoki varnalardan iborat: Braxmanlar, Kshatriyalar, Vaishyalar va Shudralar. Bugungi kunda Dalitlar deb nomlanuvchi ba'zi aholi guruhlari tarixan varnadan chiqarib tashlangan tizimi va daxlsiz deb qaraldi. Har bir varnada va Dalitlar orasida yuzlab Kastlar yoki jatislar mavjud. Dumont (1970) tomonidan ifodalanganidek, Britaniya mustamlaka davri olimlari orasida fikr shundan iborat ediki, varnalar tomonidan tavsiflangan kast tizimining ierarxik jihati asosan ramziy edi. Yuqori kastlar quyi kastlarga qaraganda

<sup>1</sup> Kosambi, D.D. The Culture and Civilization of Ancient India. (1965).

<sup>2</sup> Sharma, R.S. Ancient India. (1991)

<sup>3</sup> Dumont, Louis. Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications. (1970).  
Ambedkar, B.R. The Annihilation of Caste. (1936).

marosim tozaligining yuqori darajasini saqlab qoldi, masalan, vegetarian bo'lish orqali, lekin bu farqlar to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy oqibatlarga olib kelmadi. Boshqa tadqiqotlar bu nuqtai nazarga qarshi chiqib, ijtimoiy maqom yuqori kastlarga quyi kastlarni iqtisodiy ekspluatatsiya qilishga imkon berdi (Gupta 2000, Dirks 2001). Hindiston hukumati tomonidan so'nggi o'n yilliklarda Hindiston iqtisodiyotida yangi rol ijobiy harakatlar dasturi varna tizimi joriy etilgan. Ushbu ijobiy harakatlar dasturi pozitsiyalarni saqlab qoladi va oliy o'quv yurtlarida, markaziy hukumatda va shaxslar uchun mahalliy siyosatda tarixiy nochor kastalar uchun muhim hisoblangan. Ushbu kastlar avvalgi daxlsiz kastlarni o'z ichiga oladi. birgalikda rejalashtirilgan kastlar (SC), ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan chetda qolgan mahalliy aholi deb tasniflanadi. Rejalashtirilgan qabilalar (ST) deb tasniflangan etnik guruhlar va yaqinda yana bir guruh boshqa orqaga qaytish kastalari (OBC) deb ataladigan kastalar.

Kasta rivojlanish siyosati munozaralari uchun marginal ekanligi haqidagi da'vo, kasta Hindiston siyosatida va ijobiy harakatlar siyosatida markaziy bo'lganligi sababli ba'zi asoslarni talab qiladi. Mening fikrim shundaki, kast ijtimoiy siyosatga kirgan usul asosan tengsizlik va qashshoqlikning davom etayotgan tarkibiy sababi sifatida kastani hozirgi bozor rahbarligidagi rivojlanishda e'tibordan chetda qoldiradi va buning o'rniga uni bunday rivojlanish tomonidan o'chirilgan arkaik hind madaniy va marosim hodisasi yoki (printsipial jihatdan tem-porary) "maxsus choralar" ga bo'ysunadigan ijtimoiy nogironlik sifatida muomala qiladi.<sup>4</sup> Mustaqil Hindiston hukumati qashshoqlik va tengsizlikni izohlashda kast tizimidan foydalanishni ma'qul ko'rmadi va mustamlaka davridagi ijtimoiy tasniflash uslublariga tayanishdan voz kechdi. Shu sababli, mustaqillikka erishilgandan so'ng amalga oshirilgan milliy ro'yxatga olish jarayonlarida kast toifalari ishlatilmay qo'yildi<sup>5</sup>. Gandianutopizm ham, sotsialistik universalizm ham modernizatsiya jarayonida arxaik kasta tizimining yo'qolishini bashorat qilgan edi. Shunga qaramay, tenglikni ta'minlash majburiyatini o'z direktiv printsiplarida belgilab bergan Hindiston Konstitutsiyasi tarixiy noqulayliklarni tan oldi. 1950-yilda Prezident farmoni bilan kastalar ro'yxati (yoki jadvali)ga maxsus himoya va imtiyozlar berildi. Bu ro'yxat dastlab 1936-yilda inglizlar tomonidan tuzilgan bo'lib, "an'anaviy daxlsizlik amaliyoti" sababli ijtimoiy cheklovlarga duch kelgan guruhlarining "keskin orqada qolganligini" aks ettirgan. Biroq, daxlsizlikni belgilaydigan aniq ta'rif yoki mezon mavjud emas edi.<sup>6</sup> Hozirda noqonuniy hisoblangan bu amaliyot hind amaliyoti sifatida qabul qilinib, Rejalashtirilgan Kastalar (SC) toifasi aholini taxminan 17 foizini qamrab oladi. Biroq, musulmon va nasroniy

<sup>4</sup> Waughray, 2010, 336-37

<sup>5</sup> Dirks, 2001; Jaffrelot, 2006

<sup>6</sup> Dirks, 2001; Galanter, 1984

diniga e'tiqod qiluvchilar, hattoki shunga o'xshash daxlsizlikni boshdan kechirsalar ham, ushbu toifadan chiqarib tashlangan.<sup>7</sup>

Hindiston turli diniy e'tiqodlar va urf-odatlariga boy mamlakat bo'lib, unda eng keng tarqalgan dinlar qatoriga hinduizm, buddizm, sikhizm, islom, xristianlik va jaynizm kiradi. Hinduizm Hindistondagi eng qadimiy va eng ko'p e'tiqod qilinadigan din hisoblanadi. Ushbu dinda karma, reenarnatsiya va dxarma muhim o'rin tutadi. Hindular turli xudolar va ma'budalarga sig'inib, oliy ilohiy mavjudot sifatida Brahmaga e'tiqod qiladilar. Islom mamlakatdagi uchinchi yirik din bo'lib, 200 milliondan ortiq musulmonlar yashaydi. Ular yagona Xudoga ishonib, Qur'on va Muhammad payg'ambar (s.a.v) ta'limotlariga amal qiladilar. Islomning asosiy tamoyillari – namoz, ro'za, zakot, haj va shahodatdan iborat. Xristianlik Hindistonga birinchi asrda havoriy Tomas tomonidan keltirilgan va hozirda unga taxminan 20 million kishi e'tiqod qiladi.<sup>8</sup> Hinduizm qadimgi Hindistonning arxaik e'tiqodlaridan kelib chiqqan bo'lib, tabiat unsurlari – daraxtlar, tog'lar, suv havzalari, hayvonlar kabi obidalariga sig'inish an'anasini o'z ichiga oladi. Bu dinda ona ma'budaga sig'inish muhim o'rin tutadi. Hinduizmda oliy xudo tushunchasi bor bo'lib, ko'pchilik Vishnuni yaratuvchi xudo deb hisoblaydi. Vishnu turli shakllarda, jumladan hayvon yoki inson qiyofasida namoyon bo'lishi mumkin. Ba'zi hinduistlar esa Shivani bosh xudo deb biladilar. Shivaga bag'ishlangan muqaddas ho'kiz ham muhim ramzlardan biridir. Vishnu va Shivaga sig'inuvchilar alohida oqimlarni tashkil etadi. Hinduizmning muqaddas matnlari Vedalar bo'lib, unda turli xudolar haqida madhiyalar bayon etilgan. Osmon, quyosh, havo va yer xudolari toifalari mavjud bo'lib, Indra, Varuna va Deus kabi xudolar alohida rol o'ynaydi. Varuna dastlab osmon xudosi bo'lgan, keyinchalik suv va dengiz xudosiga aylangan. U adolat va tartibni saqlovchi kuch sifatida tasvirlanadi. Hinduist e'tiqodiga ko'ra, gunohlarni yuvish uchun kishilar maxsus marosimlarni bajarib, ilohiy kechirim so'rashgan<sup>9</sup>. Shunday qilib, Hindistondagi diniy e'tiqodlar juda xilma-xil bo'lib, ularning har biri o'ziga xos urf-odat va falsafiy qarashlarga ega.

Hinduizmning asoslari qadimgi Hindistonning ibtidoiy e'tiqodlari bilan bog'liq bo'lib, tabiat unsurlariga – daraxtlar, tog'lar, suv havzalari, hayvonlarga, jumladan, ilon, sigir va maymunlarga sig'inishni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda ham hinduizm qadimgi davrlardan beri ma'buda onaga sig'inish muhim o'rin tutadi. Hinduizmda yaratuvchi ilohiy kuch tushunchasi mavjud bo'lib, Vishnu oliy xudo sifatida qaraladi. Vishnu turli qiyofalarda – sirtlon, baliq, toshbaqa shaklida yoki inson sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Ko'pincha qora tanli podshoh yoki cho'pon (Krishna) qiyofasida tasvirlanadi. Vishnu boshqa kichik xudolar shakliga ham kira

<sup>7</sup> Ozchiliklar ishlari vazirligi, 2009; Musse, 2012

<sup>8</sup> Sulaymon Haydarov 2020 (192-198 betlar)

<sup>9</sup> Abdijabbor Kabirov Qadimgi sharq tarixi Toshkent 2016 (283-284)

oladi va odatda podsho tojida yoki ilon ustida yotgan holda tasvirlanadi. Boshqa hinduistlar esa asosiy iloh sifatida Shivani tan oladilar. Shiva ba'zida sopol parchalarini osgan asket (darvish) yoki raqqos shaklida tasvirlanadi. Unga bag'ishlangan muqaddas ho'kiz unga hamrohlik qiladi. Vaqt o'tishi bilan hinduizm Vishnu va Shivaga e'tiqod qiluvchilar orasida ikkiga bo'linib ketdi. Hinduizmning muqaddas matnlari Vedalar hisoblanadi. Dindorlar ibodatxonada maxsus marosimlarni bajaradilar. Bayramlarda xudoning tasviri ko'tarib yuriladi, marosim davomida musiqachilar va raqqoslar ishtirok etadi. Ibodatxonalarda diniy xizmatni kohinlar bajaradi. Hinduizm mafkurasining muhim asarlaridan biri "Bhagavad Gita" ("Xudoning qo'shiqlari") bo'lib, u "Mahabharata" eposining bir qismi hisoblanadi. Hinduistik axloqiy qadriyatlarga ko'ra, sabr-toqat muhim fazilat sanaladi. Ijtimoiy hayotda har bir inson o'z ijtimoiy guruhida muloqot qilish bilan cheklanadi, kastalar o'rtasida kasbni o'zgartirish man etiladi. Nikohni bolalikdan belgilash odati keng tarqalgan. Shuningdek, hindu an'analarida bevani vafot etgan erining jasadi bilan birga olovga tashlanishi eng savobli ish hisoblangan.<sup>10</sup> Qadimgi Hindistonda hinduizm muqaddas dinlardan biri bo'lib, hind xalqi orasida keng tarqalgan edi.

Qadimgi Hindistonda turli urug'-qabila va elatlar yashagan bo'lib, ularning turmush tarzi va xo'jalik faoliyati har xil bo'lgani sababli diniy e'tiqodlari ham bir-biridan farq qilgan. Aholi uzoq vaqt davomida tabiat hodisalariga, ajdodlar ruhiga, tog'-toshlarga, hayvonlarga, suv va daraxtlarga sig'ingan. Oy, quyosh va olovga sig'inish keng tarqalgan bo'lib, hindlar Agnini olov xudosi, Indrani momaqaldiraq xudosi, Aditinani esa hosildorlik xudosi deb bilganlar. Hindistonda diniy e'tiqodlarning shakllanishi aholining turmush tarzi va xo'jaligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Davlatlar paydo bo'lishi bilan mamlakatning ko'plab hududlarida braxman dini keng tarqala boshlagan. Miloddan avvalgi IX–VIII asrlarda vujudga kelgan bu dinda Braxma oliy xudo sifatida e'tirof etilgan. Braxmanlar ushbu dinda ruhoniylar sinfini tashkil etib, Braxmani olam va insoniyat yaratuvchisi sifatida ulug'lashgan. Aditina esa "hammaning onasi", "hamma narsaning mohiyati", "abadiyat", "doimiy va yaratuvchi" kabi nomlar bilan sharaflangan. Avvaliga momaqaldiraq va hosildorlik xudosi sifatida qaralgan Indra keyinchalik hukmdorlar va podsholar homiysiga aylangan. Vaqt o'tishi bilan "Indra" so'zi "podsho" yoki "hokim" ma'nosini anglatadigan iboraga aylangan. A. Kabirovning "Qadimgi Sharq tarixi" kitobida Hind sivilizatsiyalari va u yerda shakllangan shahar-davlatlar haqida so'z boradi. Hind sivilizatsiyasida tashkil topgan shahar-davlatlarning madaniyati ham bir-biridan sezilarli darajada farq qilgan.

**Xulosa:** Hindistonning qadimgi ijtimoiy tuzilishi kasta tizimiga asoslangan bo'lib, bu tizim jamiyatni qat'iy tabaqalarga ajratgan. Vedalar davridan boshlab

<sup>10</sup> Бегалиев, Н. (2024). БУХОРО–ҚАРШИ САВДО ЙЎЛИДА ЖОЙЛАШГАН САРДОБАЛАР. Science and innovation, 3(Special Issue 3), 141-144.

braxmanlar (ruhoniylar), kshatriyalar (jangchilar), vayshiyalar (savdogarlar) va shudralar (xizmatkorlar) kabi asosiy ijtimoiy qatlamlar shakllangan. Kasta tizimi vaqt o'tishi bilan jamiyatda chuqur ildiz otib, ijtimoiy tengsizlik va kamsitishlarning kuchayishiga sabab bo'ldi. Eng quyi tabaqa – dalitlar (“dokunulmaslar”) og‘ir diskriminatsiyaga uchragan. 1950-yilda Hindiston Konstitutsiyasi kasta asosidagi kamsitishni noqonuniy deb e’lon qilgan bo‘lsa-da, tizimning diniy va madaniy ildizlari sababli tafovutlar hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Hindiston hukumati kasta asosidagi tengsizlikni kamaytirish uchun ijobiy harakatlar dasturini joriy qilgan. Shunga qaramay, kasta tizimi Hindiston jamiyatining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida sezilarli rol o‘ynashda davom etmoqda. Bundan tashqari, Hindiston diniy e’tiqodlar xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Hinduizm eng keng tarqalgan din bo‘lib, Vedalar, karma, reenkarnatsiya va dxarma kabi tamoyillarga asoslangan. Islom, xristianlik, buddizm, sikhizm va jaynizm kabi dinlar ham mamlakatning diniy tarkibida muhim o‘rin tutadi. Hinduizmda Vishnu va Shiva kabi xudolar, shuningdek, tabiat unsurlariga sig‘inish muhim hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, Hindistonning ijtimoiy va diniy tizimi uzoq tarixiy jarayonlar natijasida shakllangan bo‘lib, kasta tizimi hamon jamiyatning muhim qismi sifatida saqlanib qolmoqda. Davlat tomonidan amalga oshirilgan islohotlarga qaramay, kasta asosidagi tafovutlar va diniy xilma-xillik Hindistonning ijtimoiy tuzilishiga ta’sir ko‘rsatishda davom etmoqda.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Kosambi, D.D. The Culture and Civilization of Ancient India. (1965).
2. Sharma, R.S. Ancient India. (1991)
3. Dumont, Louis. Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications. (1970). Ambedkar, B.R. The Annihilation of Caste. (1936).
4. Waughray, 2010, 336-37
5. Dirks, 2001; Jaffrelot, 2006
6. Dirks, 2001; Galanter, 1984
7. Ozchiliklar ishlari vazirligi, 2009; Musse, 2012
8. Sulaymon Haydarov 2020 (192-198 betlar)
9. Abdijabbor Kabirov Qadimgi sharq tarixi Toshkent 2016 (283-284)
10. Бегалиев, Н. (2024). БУХОРО–ҚАРШИ САВДО ЙЎЛИДА ЖОЙЛАШГАН САРДОБАЛАР. Science and innovation, 3(Special Issue 3), 141-144.